

Postawy wobec islam i muzułmanów

Znak jakości przyznany CBOS przez
Organizację Firm Badania Opinii i Rynku 23 stycznia 2019 roku

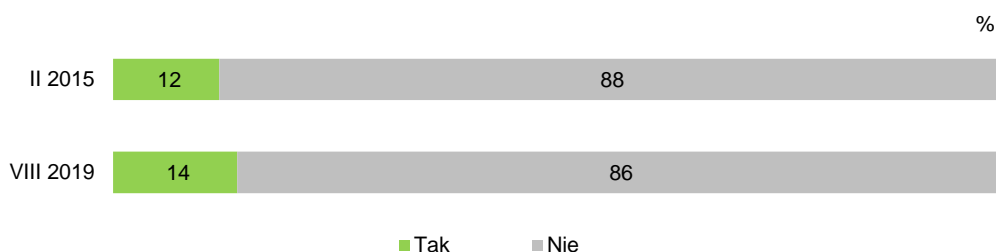
Fundacja Centrum Badania Opinii Społecznej
ul. Świętojerska 5/7, 00-236 Warszawa
e-mail: sekretariat@cbos.pl; info@cbos.pl
<http://www.cbos.pl>
(48 22) 629 35 69

W jednym z naszych sondaży¹ sprawdzaliśmy, jak na tle osób różnych wyznań postrzegani są muzułmanie oraz czy w świadomości społecznej integralną częścią islamu jest konflikt z innymi kulturami, brak tolerancji dla innych wartości, a także przemoc i terroryzm, czy też są to zjawiska uwarunkowane innymi czynnikami i koegzystencja jest możliwa.

Warto na początku zaznaczyć, że wizerunek islamu i muzułmanów nie jest w Polsce na ogół wynikiem bezpośrednich kontaktów z ludźmi tego wyznania, bowiem osobistą znajomość muzułmanina lub muzułmanki deklaruje zaledwie co siódmy badany (14%). Inaczej mówiąc: to, co Polacy wiedzą o muzułmanach, wiedzą z mediów. Obraz medialny jest z kolei na ogół jednostronny, bo islam pojawia się w nim najczęściej w kontekście terroryzmu.

CBOS

RYS. 1. Czy zna Pan(i) osobiście jakiegoś muzułmanina lub muzułmankę?

Znajomość z osobami wyznającymi islam częściej deklarują mężczyźni niż kobiety (19% wobec 9%). Wyróżniają się pod tym względem także badani poniżej 45 roku życia, zwłaszcza mający od 35 do 44 lat (24%), mieszkańcy dużych (100 000 – 499 999 ludności – 20%) i największych (500 000 i więcej ludności – 24%) miast oraz najlepiej wykształceni (24%), przedstawiciele kadry kierowniczej i specjaliści z wyższym wykształceniem (31%).

¹ Badanie „Aktualne problemy i wydarzenia” (351) przeprowadzono metodą wywiadów bezpośrednich (face-to-face) wspomaganym komputerowo (CAPI) w dniach 22–29 sierpnia 2019 roku na liczącej 974 osoby reprezentatywnej próbie losowej dorosłych mieszkańców Polski.

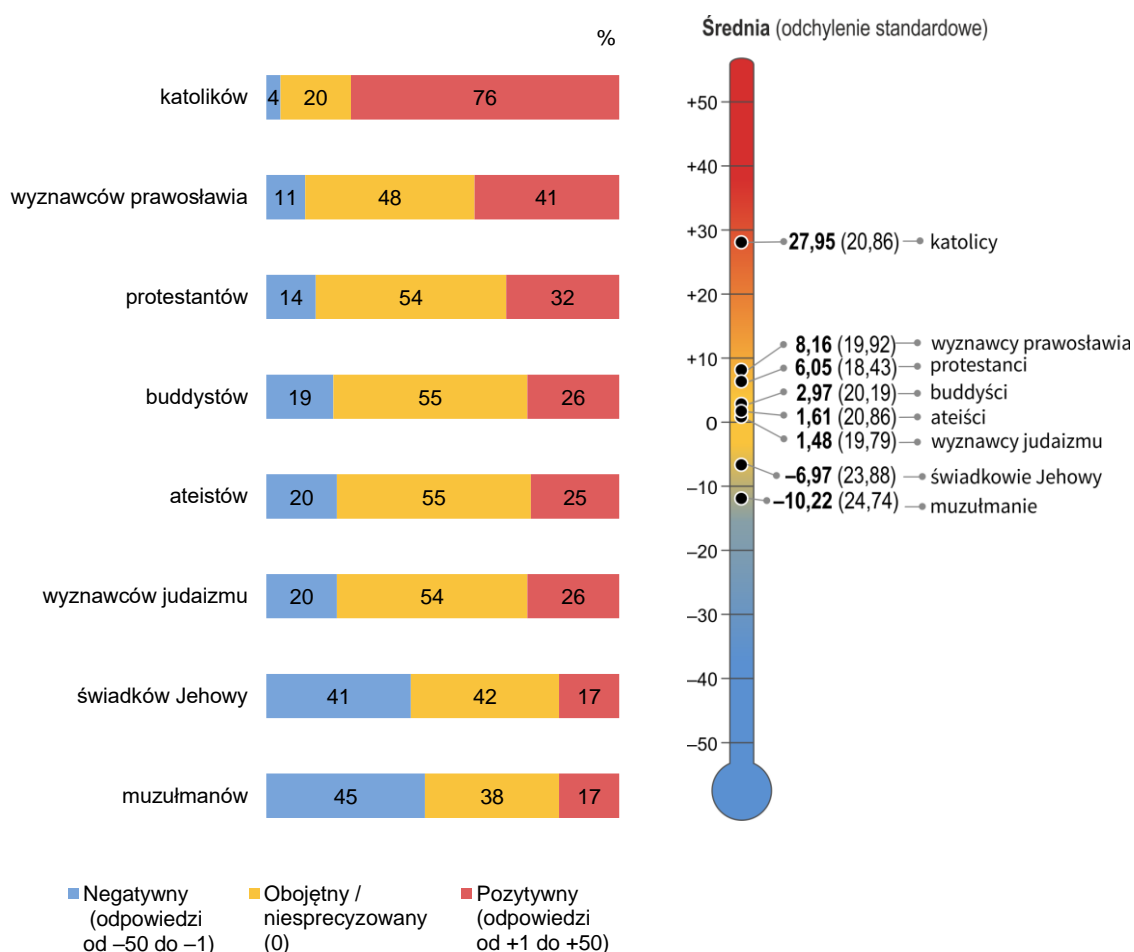
MUZUŁMANIE NA TLE WYZNAWCÓW INNYCH RELIGII

Badanych poprosiliśmy o określenie swojego stosunku do wyznawców różnych religii, a także do niewierzących, za pomocą skali nazwanej umownie termometrem, na którym temperatura – w zależności od nastawienia respondentów – przyjmowała wartości od -50 do $+50$ stopni, a wartość 0 oznaczała stosunek ambiwalentny lub niesprecyzowany.

Muzułmanie spotykają się z najzimniejszymi uczuciami. Niemal połowa Polaków (45%) ma do nich chłodny stosunek, a tylko 17% darzy ich ciepłymi uczuciami. Nastawienie pozostałych (38%) można określić jako obojętne. Średnia temperatura uczuć jest więc ujemna i wynosi $-10,22$. Poza muzułmanami, negatywne odczucia przeważają również w odniesieniu do świadków Jehowy (średnia = $-6,97$). Najcieplej w Polsce, z niewymagających wyjaśnienia względów, odbierani są katolicy (średnia = $27,95$), a w dalszej kolejności również wyznawcy odłamów chrześcijaństwa: prawosławia (średnia = $8,16$) i protestantyzmu (średnia = $6,05$). Ciepłe uczucia przeważają nad chłodnymi w odniesieniu do buddystów (średnia = $2,97$), a także – odbieranych przez wielu obojętnie – wyznawców judaizmu (średnia = $1,48$) i ateistów (średnia = $1,61$).

CBOS

RYS. 2. Jak jest Pana(i) stosunek do:

W porównaniu do wyników sprzed czterech lat² nastawienie do wyznawców niemal wszystkich religii uległo ochłodzeniu, przy czym mamy do czynienia nie tyle z nasileniem odczuć negatywnych, ile ze spadkiem pozytywnych i wzrostem ambiwalentnych. W relatywnie największym stopniu dotyczy to wyznawców judaizmu, prawosławia, protestantyzmu i buddystów, natomiast w mniejszym – katolików i muzułmanów oraz ateistów i świadków Jehowy.

TABELA 1

Jak jest Pana(i) stosunek do:	Negatywny (odpowiedzi od -50 do -1)		Obojętny / niesprecyzowany (0)		Pozytywny (odpowiedzi od 1 do 50)		Średnia	
	2015	2019	2015	2019	2015	2019	2015	2019
	w procentach							
– katolików	4	4	17	20	79	76	30,05	27,95
– wyznawców prawosławia	7	11	37	48	56	41	15,42	8,16
– protestantów	11	14	39	54	50	32	11,64	6,05
– buddystów	18	19	45	55	37	26	5,82	2,97
– ateistów	21	20	47	55	32	25	2,14	1,61
– wyznawców judaizmu	19	20	39	54	42	26	6,16	1,48
– świadków Jehowy	40	41	34	42	26	17	-4,32	-6,97
– muzułmanów	44	45	33	38	23	17	-8,77	-10,22

Na tle innych najbardziej przychylny, choć również minimalnie częściej chłodny niż ciepły stosunek do wyznawców islamu deklarują osoby o poglądach lewicowych, mające wysoki status zawodowy (kadra kierownicza i specjaliści z wyższym wykształceniem), natomiast mniej przychylni niż przeciętnie są badani znajdujący się w złej sytuacji materialnej, identyfikujący się z prawicą oraz najbardziej zaangażowani w praktyki religijne (uczestniczący w nich kilka razy w tygodniu). Postrzeganie różnych grup wyznaniowych pozostaje we wzajemnej zależności. Na pozytywny stosunek do muzułmanów wpływa przychylne nastawienie do wyznawców innych religii (poza katolikami – w tym przypadku brak istotnego statystycznie związku), zwłaszcza judaizmu (r Pearsona = 0,63), a także świadków Jehowy (r Pearsona = 0,52) i buddystów (r Pearsona = 0,51), a w mniejszym stopniu protestantów (r Pearsona = 0,47), niewierzących (r Pearsona = 0,46) i wyznawców prawosławia (r Pearsona = 0,41).

Bezpośredni kontakt z muzułmanami ociepla w jakiejś mierze nastawienie do wyznawców islamu, niemniej jednak temperatura uczuć nadal pozostaje w tej grupie ujemna.

TABELA 2

Deklarowana znajomość muzułmanów	Jak jest Pana(i) stosunek do muzułmanów?				
	Negatywny (odpowiedzi od -50 do -1)	Obojętny / niesprecyzowany (0)	Pozytywny (odpowiedzi od 1 do 50)	Średnia	Odchylenie standardowe
	w procentach				
Tak	35	33	32	-2,61	26,53
Nie	47	39	14	-11,40	24,26

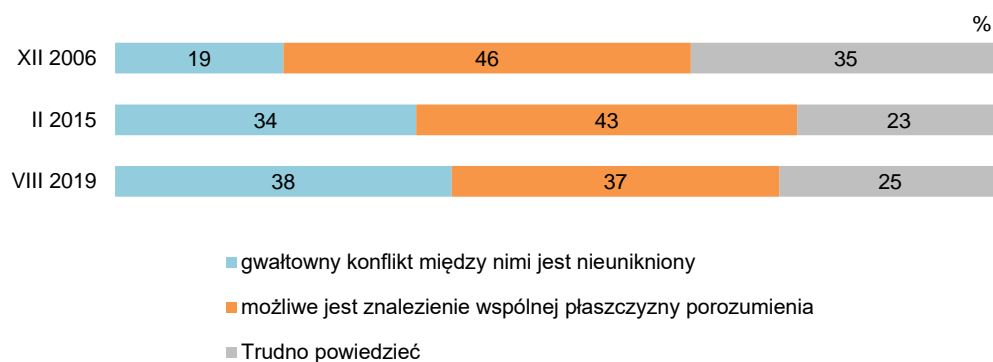
² Komunikat CBOS „Postawy wobec islamu i muzułmanów”, marzec 2015 (oprac. M. Feliksiak).

KONFLIKT KULTUR

Czy poważny konflikt między islamem a Zachodem jest nieunikniony? Opinie na ten temat są podzielone – blisko dwie piąte badanych (38%) uważa to za pewne i niemal tyle samo (37%) twierdzi, że możliwe jest znalezienie wspólnej płaszczyzny porozumienia. Od poprzedniego sondażu na ten temat, zrealizowanego w 2015 roku, przewidywania stały się mniej optymistyczne: ubyło badanych mówiących o porozumieniu (spadek o 6 punktów procentowych), a przybyło wskazujących na konflikt (wzrost o 4 punkty). Warto zauważyć, że w jeszcze wcześniejszym badaniu, sprzed trzynastu lat, niemal połowa Polaków przejawiała w tej kwestii optymizm, a tylko co piąty był przeciwnego zdania.

CBOS

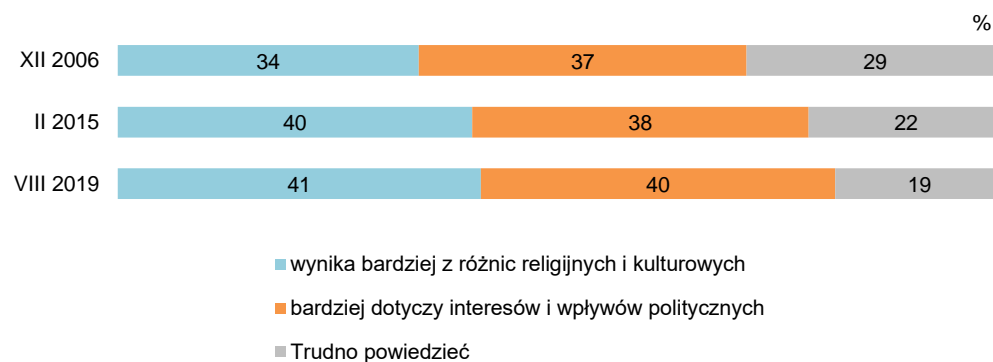
RYS. 3. Czy myśląc o stosunkach pomiędzy kulturą islamu i kulturą Zachodu uważa Pan(i), że:

W zasadzie równo podzielone są także głosy dotyczące przyczyny napięć między światem islamskim i zachodnim. Zdaniem dwóch piątych Polaków (41%) konflikt dotyczy przede wszystkim różnic religijnych i kulturowych. Zbliżona grupa (40%) za faktyczne jego podłoże uważa realizację interesów ekonomicznych i walkę o wpływy polityczne.

CBOS

RYS. 4. Czy, Pana(i) zdaniem, konflikt między islamem i Zachodem:

Przekonanie, że źródłem napięć między islamem a Zachodem są różnice kulturowe i religijne, sprzyja poczuciu, że gwałtowny konflikt jest nieunikniony, natomiast upatrywanie jego przyczyn w rywalizacji polityczno-gospodarczej sprzyja dostrzeganiu możliwości wypracowania porozumienia.

TABELA 3

Czy, Pana(i) zdaniem, konflikt między islamem a Zachodem:	Czy myśląc o stosunkach pomiędzy kulturą islamu i kulturą Zachodu uważa Pan(i), że:		
	gwałtowny konflikt między nimi jest nieunikniony	możliwe jest znalezienie wspólnej płaszczyzny porozumienia	Trudno powiedzieć
	w procentach		
– wynika bardziej z różnic religijnych i kulturowych	55	30	15
– bardziej dotyczy interesów i wpływów politycznych	31	53	16
Trudno powiedzieć	18	19	63

Opinie o przyczynie napięć i przyszłych relacjach między cywilizacjami zależą w pewnej mierze od poglądów politycznych. Wśród badanych identyfikujących się z lewicą wyraźnie przeważają głosy wskazujące na możliwość porozumienia i koegzystencji. Częściej także uważają oni, że źródłem konfliktów jest starcie interesów gospodarczych i politycznych niż systemów wartości. Z kolei osoby o poglądach prawicowych na ogół są przekonane, że gwałtowny konflikt jest nieunikniony i że wynika on z fundamentalnych różnic kulturowych. Przekonanie o nieuchronności poważnego konfliktu przeważa również wyraźnie wśród respondentów uczestniczących w praktykach religijnych kilka razy w tygodniu oraz wśród mieszkańców małych miast, a o możliwości znalezienia wspólnej płaszczyzny porozumienia – wśród najmłodszych ankietowanych i mieszkańców największych aglomeracji. Źródłem napięć w różnicach kulturowych zauważalnie częściej niż w czynnikach gospodarczych i politycznych upatrują badani uczestniczący w praktykach religijnych raz w tygodniu, mieszkańcy małych miast, starsi respondenci (mający od 55 do 64 lat) oraz badani mający wykształcenie zasadnicze zawodowe lub średnie. Z kolei wyraźnie większe znaczenie wpływom politycznym przypisują ankietowani najmłodszy i najsłabiej wykształceni.

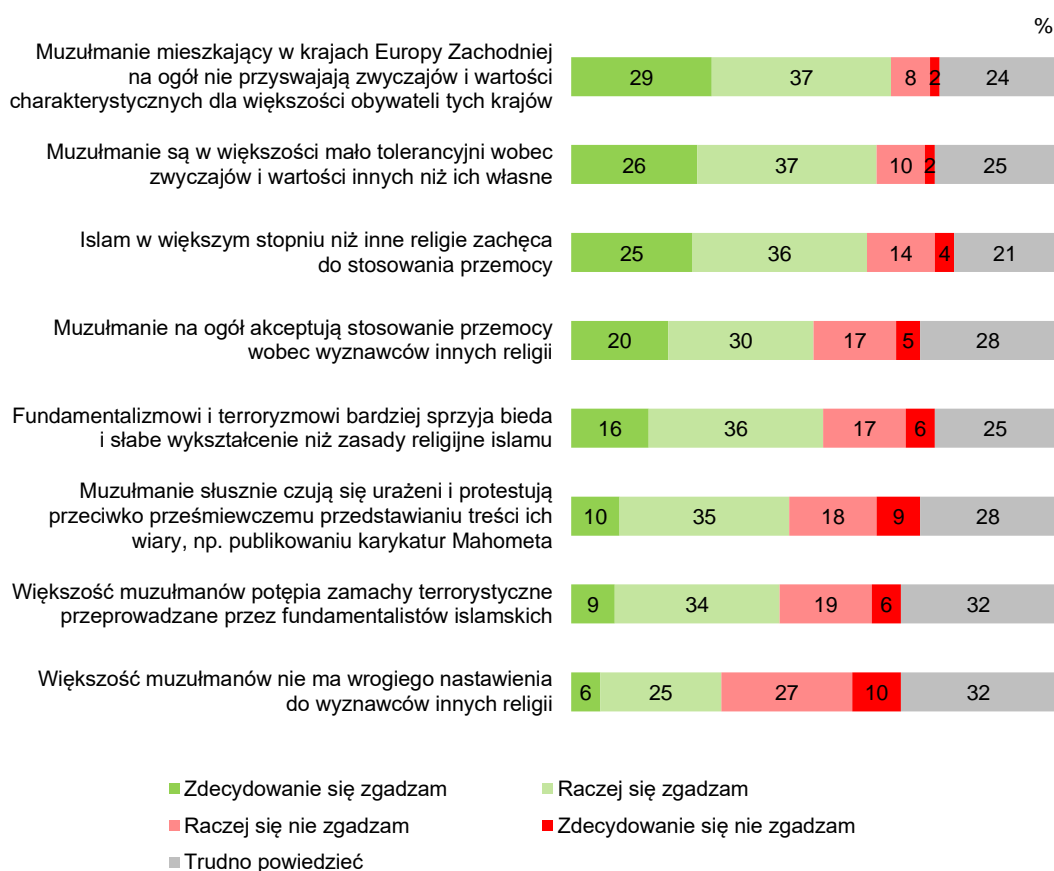
POSTRZEGANIE ISLAMU I MUŻULMANÓW

Fundamentalizm islamski i powiązane z nim zjawiska, m.in. ataki terrorystyczne, przełożyły się na wizerunek tej religii i jej wyznawców, utrwalając niejednokrotnie skojarzenia z nietolerancją i przemocą. Jak Polacy postrzegają islam i muzułmanów? W jakim stopniu przypisują tej kulturze konfliktowy potencjał? Żeby to sprawdzić, poprosiliśmy ankietowanych o ustosunkowanie się do ośmiu stwierdzeń. Można je podzielić na dwie kategorie. Pierwsza z nich obejmuje te, które wskazują na związek islamu z trudnościami w asymilacji, nietolerancją, przemocą i terroryzmem. Dwie trzecie badanych (66%) uważa, że muzułmanie mieszkający w krajach Europy Zachodniej trudno się asymilują i nie przyswajają zwyczajów i wartości charakterystycznych dla większości mieszkańców tych krajów. Niemal dwie trzecie respondentów (63%) zgadza się z opinią, że większość muzułmanów

jest nietolerancyjna wobec zwyczajów i wartości innych niż ich własne. Znaczna część kojarzy islam z przemocą: sześciu na dziesięciu ankietowanych (61%) uważa, że religia ta zachęca do jej stosowania, a co drugi (50%) – że muzułmanie na ogół akceptują stosowanie przemocy wobec wyznawców innych religii (nie zgadza się z tym odpowiednio 18% i 22% respondentów). Drugą grupę stanowią stwierdzenia, które nie wiążą islamu z przemocą, wyjaśniają terroryzm czynnikami pozareligijnymi oraz wykazują zrozumienie dla poczucia krzywdy muzułmanów, kiedy krytykowane są ich wartości. Ponad połowa Polaków (52%) zgadza się ze stwierdzeniem, że podatny grunt dla ekstremizmu w większym stopniu stwarza bieda i słabe wykształcenie niż same zasady religijne islamu. Kwestionuje to blisko jedna czwarta badanych (23%). Ponad dwie piąte (45%) uważa, że muzułmanie słusznie czują się urażeni, kiedy w prześmiewczy, obraźliwy sposób prezentuje się treści ich wiary (np. karykatury Mahometa), więcej niż jedna czwarta (27%) jest przeciwnego zdania. W przeświadczeniu ponad dwóch piątych badanych (43%) większość muzułmanów potępia zamachy terrorystyczne przeprowadzane przez fundamentalistów islamskich, natomiast jedna czwarta (25%) sądzi, że tak nie jest. Najbardziej zróżnicowane są głosy o stosunku muzułmanów do wyznawców innych religii. niespełna jedna trzecia ankietowanych (31%) sądzi, że większość muzułmanów nie ma wrogiego nastawienia wobec wyznawców innych religii, natomiast większa część (37%) nie podziela tej opinii.

CBOS

RYS. 5. Czy zgadza się Pan(i) z następującymi stwierdzeniami czy też nie?

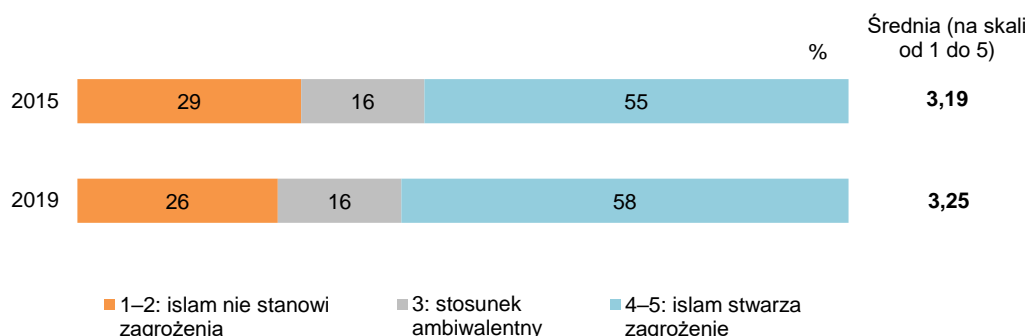
W stosunku do poprzedniego pomiaru z lutego 2015 roku (przeprowadzonego niedługo po ataku terrorystycznym na francuski tygodnik „Charlie Hebdo”) nasiliły się niektóre negatywne skojarzenia z islamem i muzułmanami dotyczące aprobowania przemocy i trudności asymilacyjnych. Zauważalnie rzadziej niż przed czterema laty Polacy uważają, że większość muzułmanów potępia terroryzm i że na ogół nie mają oni wrogiego nastawienia do wyznawców innych religii.

TABELA 4

Czy zgadza się Pan(i) z następującymi stwierdzeniami czy też nie?	Zgadzam się		Nie zgadzam się		Trudno powiedzieć	
	2015	2019	2015	2019	2015	2019
	w procentach					
Muzułmanie mieszkający w krajach Europy Zachodniej na ogół nie przyswajają zwyczajów i wartości charakterystycznych dla większości obywateli tych krajów	63	66	14	10	23	24
Muzułmanie są w większości mało tolerancyjni wobec zwyczajów i wartości innych niż ich własne	64	63	12	12	24	25
Islam w większym stopniu niż inne religie zachęca do stosowania przemocy	57	61	19	18	24	21
Fundamentalizmowi i terroryzmowi bardziej sprzyja bieda i słabe wykształcenie niż zasady religijne islamu	49	52	28	23	23	25
Muzułmanie na ogół akceptują stosowanie przemocy wobec wyznawców innych religii	51	50	24	22	25	28
Muzułmanie słusznie czują się urażeni i protestują przeciwko prześmiewczemu przedstawianiu treści ich wiary, np. publikowaniu karykatur Mahometa	44	45	35	27	21	28
Większość muzułmanów potępia zamachy terrorystyczne przeprowadzane przez fundamentalistów islamskich	50	43	21	25	29	32
Większość muzułmanów nie ma wrogiego nastawienia do wyznawców innych religii	39	31	31	37	30	32

Na podstawie uzyskanych wyników utworzyliśmy syntetyczny wskaźnik postrzeganego związku islamu z nietolerancją, trudnościami w asymilacji, przemocą i terroryzmem. Uwzględnia on średnie wartości odpowiedzi respondentów na wszystkie powyższe pytania łącznie, na skali od 1 do 5. Im wyższa jest wartość tego wskaźnika, tym silniejsze przekonanie, że muzułmanie aprobują przemoc, są nietolerancyjni, nie chcą się asymilować, przesadnie reagują na treści krytyczne wobec ich wiary, a islam sprzyja terroryzmowi. Wartości bliższe 1 wskazują na bardziej pozytywny wizerunek islamu i słabsze skojarzenia między nim a wymienionymi zjawiskami. Średnia wartość wskaźnika wynosi 3,25 (odchylenie standardowe = 0,61), co, ogólnie rzecz biorąc, oznacza stosunek ambiwalentny z tendencją do przypisywania islamowi pewnych cech konfliktogennych. W celu uproszczenia prezentacji wartości zostały przeliczone tak, aby odzwierciedlały trzy postawy wobec islamu (1–2 – islam nie stanowi zagrożenia; 3 – stosunek ambiwalentny; 4–5 – islam stwarza zagrożenie). Można na tej podstawie dość ogólnie powiedzieć, że niemal sześciu na dziesięciu badanych postrzega islam jako pewne zagrożenie, a dla jednej czwartej raczej nie ma on konfliktowego potencjału. Zestawiając obecne wartości wskaźnika z tymi sprzed czterech lat możemy stwierdzić minimalny wzrost krytycznego nastawienia do islamu (zob. rys. 6).

RYS. 6. Stosunek do islamu i muzułmanów – percepcja konfliktowego potencjału

Na postrzeganie kultury islamu wyraźnie wpływają poglądy i preferencje polityczne badanych, a także osobista znajomość muzułmanów. Relatywnie mniej antagonistyczna, bardziej ambiwalentna percepcja muzułmanów współwystępuje z orientacją lewicową, poparciem (deklarowanym w sierpniu, kiedy badanie było realizowane) dla KW Sojusz Lewicy Demokratycznej, KKW Koalicja Obywatelska i KW Polskie Stronnictwo Ludowe oraz z osobistym kontaktem z kimś tego wyznania. Z kolei w większym stopniu jako zagrożenie islam postrzegają relatywnie częściej badani identyfikujący się z prawicą, zwolennicy KW Prawo i Sprawiedliwość, a także deklarujący zamiar głosowania na KWW Bezpartyjni i Samorządowcy oraz KW Konfederacja Wolność i Niepodległość.

TABELA 5

		Stosunek do islamu i muzułmanów – percepcja konfliktowego potencjału			
		Islam nie stanowi zagrożenia	Stosunek ambiwalentny	Islam stwarza zagrożenie	Średnia na skali od 1 do 5
		w procentach			
Ogółem		26	16	58	3,25
Poglądy polityczne	Lewicowe	47	13	41	2,95
	Centrowe	26	15	58	3,22
	Prawicowe	16	12	72	3,42
	Niesprecyzowane	27	29	45	3,17
Na kandydata którego komitetu wyborczego zamierza Pan(i) głosować w wyborach do Sejmu?	KW Prawo i Sprawiedliwość	15	14	70	3,42
	KKW Koalicja Obywatelska PO .N IPL Zieloni	40	13	47	3,00
	KW Sojusz Lewicy Demokratycznej	51	12	37	2,98
	KW Polskie Stronnictwo Ludowe	34	18	47	3,07
	KW Konfederacja Wolność i Niepodległość*	11	26	63	3,37
	KWW Bezpartyjni i Samorządowcy*	32	0	68	3,45
Deklarowana znajomość muzułmanów	Tak	44	11	46	3,06
	Nie	26	15	59	3,28

* Uwaga, bardzo mała liczebność zwolenników tego komitetu w próbie

Sposób postrzegania islamu pod względem jego konfliktowego potencjału rzutuje na wizję jego relacji z kulturą zachodnią. Silniejsze poczucie, że islam stwarza pewne zagrożenie, jest powiązane z przekonaniem, że napięcia wynikają głównie z fundamentalnych różnic wartości i że poważny konflikt jest nieunikniony. Z kolei osoby, które nie przypisują islamowi cech konfliktogennych, wyraźnie częściej są przekonane, że konflikt dotyczy przede wszystkim interesów i wpływów politycznych oraz że możliwe jest znalezienie płaszczyzny porozumienia.

TABELA 6

Stosunek do islamu i muzułmanów – percepcja konfliktowego potencjału	Czy, Pana(i) zdaniem, konflikt między islamem i Zachodem:		
	wynika bardziej z różnic religijnych i kulturowych	bardziej dotyczy interesów i wpływów politycznych	Trudno powiedzieć
	w procentach		
Islam nie stanowi zagrożenia	18	59	22
Stosunek ambiwalentny	26	30	44
Islam stwarza zagrożenie	51	29	20
Średnia wartość wskaźnika na skali 1–5	3,40	3,11	3,18

TABELA 7

Stosunek do islamu i muzułmanów – percepcja konfliktowego potencjału	Czy myśląc o stosunkach pomiędzy kulturą islamu i kulturą Zachodu uważa Pan(i), że:		
	gwałtowny konflikt między nimi jest nieunikniony	możliwe jest znalezienie wspólnej płaszczyzny porozumienia	Trudno powiedzieć
	w procentach		
Islam nie stanowi zagrożenia	31	57	12
Stosunek ambiwalentny	23	35	42
Islam stwarza zagrożenie	51	33	16
Średnia wartość wskaźnika na skali 1–5	3,54	2,99	3,16

Warto dodać, że to, jak postrzegany jest islam w kontekście jego konfliktowego potencjału, pozostaje w dość silnym i istotnym statystycznie związku z nastawieniem do wyznawców tej religii (r Pearsona = $-0,43$). Im silniejsze skojarzenie islamu z czymś wrogim i zagrażającym naszemu stylowi życia, tym bardziej zdystansowany stosunek do muzułmanów. Z kolei uznanie, że islam nie stanowi zagrożenia, sprzyja cieplejszym uczuciom wobec jego wyznawców.

Polacy mają raczej chłodny stosunek do muzułmanów, chłodniejszy niż do wyznawców innych religii i niewierzących. Na przestrzeni ostatnich czterech lat ta temperatura uczuć jeszcze się obniżyła, jednak ochłodzenie – niekiedy nawet większe – dotyczy również pozostałych badanych wyznań. Takie odczucia wobec muzułmanów można uzasadnić podzielanymi przez dużą część respondentów skojarzeniami islamu i jego wyznawców z niechęcią do asymilacji, nietolerancją, przemocą i terroryzmem. Dodatkowo w ostatnich latach niektóre z tych negatywnych skojarzeń się nasiliły (np. przekonanie o aprobowaniu przez muzułmanów przemocy i ich trudnościach asymilacyjnych).

Polacy rzadziej też mają przeświadczenie, że muzułmanie generalnie potępiają terroryzm i że w większości nie są wrogo nastawieni do wyznawców innych religii. Umocniło się ponadto przekonanie o nieuchronności konfliktu między islamem a Zachodem, a straciła na popularności wizja wypracowania płaszczyzny porozumienia z islamem. Warto zauważyć, że wizerunek islamu i muzułmanów Polacy budują przede wszystkim na podstawie przekazów medialnych, które na ogół prezentują negatywne oblicze tej kultury. Nieliczni respondenci mają bowiem bezpośrednie kontakty z muzułmanami, a te – jak wynika z analiz – sprzyjają mniej chłodnemu nastawieniu i mniejszym obawom przed islamem.

Opracował

Michał Feliksiak